

IZ MANJ ZNANEGA KRANJSKEGA ŽIVLJENJA V PREJŠNJEM STOLETJU GORAZD STARIHA

Poglejmo najprej, kakšna je bila bolj znana podoba dobe, ki so jo krasili naši junaki.

To je bil čas po letu 1850, ko je v Kranju že obstojala orožniška postaja in so razpustili narodno stražo, češ da nima pravega delovnega področja. Vojaške predmete so morali oddati meščani v Ljubljano, zastavo je rešil adjutant Konrad Geiger, iz mečev pa so si dale napraviti kranjske gospodinje kuhinjske nože.

Po občinskem zakonu iz marca 1849 je morala odslej občina skrbeti tudi za svoje reveže in tako so v Kranju novembra 1850 združili špitalski fond z ubožnim zavodom, ki ga je oskrboval župnik z dvema t.i. ubožnima očetoma. Občina je imela na skrbi tudi varnost oseb in imetja, stavbno in požarno policijo ter nadziranje tržnega prometa, tako so npr. vsak mesec predpisali maksimalne cene mesa in kruha. S svojimi reveži in nepridipravi je imela občina, vsaj po številnih spisih in delovodniških zapisih sodeč, precej dela.

Potem pa so v Kranju leta 1854 na pobudo župana Lokarja obnovili še Kazinsko društvo, ki se je bilo razšlo dve leti poprej. V kazino so zahajali večinoma uradniki, ki so bili pod oblastjo okrajnega glavarja, "kranjskega paše", Derbitscha in niso imeli naročenega niti enega slovenskega časopisa. Leta 1866 so jo likvidirali zaradi pomanjkanja članstva, prodali pohištvo in najeli majhno sobico za nemško "bralno društvo". Mlajša generacija meščanov pa je ustanovila januarja 1863 čitalnico, v kateri so složno sodelovali laiki in duhovniki. Mlajša čitalniška generacija se je leta 1864 navdušila nad obiskom Južnega sokola in naslednje leto ustanovila v Kranju podružnico. Prav je, da ta društva omenimo v temle uvodu, ker v zvezi s kasnejše nastopajočimi osebami to ne bo mogoče.

Leta 1850 smo tudi pri nas dobili trgovske in obrtne zbornice. Vlada je s patentom podeljevala obrtna dovoljenja in ni bilo več cehovske vezanosti. Zaradi obrtne svobode so se posebno razmnožile gostilne. Kakor je slediti po delovodnikih, je bilo v letih 1861-1875 v Kranju vloženih 67 prošenj za gostin-

sko obrt, odobrenih pa 43, medtem ko za leta 1864, 1867, 1873 ni podatkov. Iz povprečja lahko sklepamo, da bi bila vključno s temi leti številka večja za 15 oz. 9. Tega leta se je tudi Ogrska carinsko izenačila z Avstrijo. To je bilo neprijetno za slovenske vinogradnike, ker so gostilničarji uvažali vedno več cenejšega ogrskega in hrvaškega vina. Vinogradniki so se na to odzvali z boljšimi trsnimi vrstami in z izboljševanjem kletarstva.

Leto 1850 je bilo slabo, kar se letine tiče. Zaradi mraza so trpeli ljudje in živali. Pridelki so zmrzovali v kletih, ljudje so pili drago in slabo vino, jedli drag kruh. Prav tako je bilo leta 1851. Gorenjci so hodili kupovat žito v hrvaški Karlovac.

Spomladi 1852 so ljudje trpeli veliko pomanjkanje, davki so se večali, kmetje pa so živež morali še kupovati. Kljub temu pa bremo v nakelski kroniki, kako ljudje pijejo drago in slabo vino, da je čedalje več pijancev in čedalje manj vere, da se je razpasla razuzdanost in nečimrnost v obleki. Letina je bila skrajno slaba, zaradi suše pa je bila to leto izvrstna vinska kapljica. Zaradi rusko - turške vojne (sodelovala je tudi Avstrija) ni prišlo v naše kraje nič žita iz Karlovca. Nastalo je veliko pomanjkanje, vse je beračilo.

Zaradi ruske vojne so bile cene živilom visoke tudi v letih 1854 in 1855, čeprav sta bili letini dobri. Naslednje leto je bilo za žito srednje dobro, pomembno pa je, da se je končno ustavila krompirjeva gniloba.

Od pomembnih političnih dogodkov je treba omeniti vojno s Francijo leta 1859, v kateri je Avstrija izgubila Lombardijo, obdržala pa je še Benečijo. Sledilo je notranje popuščanje in vrnitev k ustavnosti z oktobrsko diplomom naslednje leto. S to diplomom nihče ni bil preveč zadovoljen in februarja 1861 je izšel nov cesarski patent, ki pa je dal nekaj več pravic le Ogrom, popuščanje, ki je končno pripeljalo v dualizem.

Leta 1866 je prišlo med Avstrijo in Prusijo do boja za prevlado v Nemčiji. Prusiji se je pridružila tudi Italija, ki je po avstrijskem porazu dobila Benečijo, Avstrija pa je bila

poleg tega izrinjena iz Nemčije in je morala svoje zunanjepolitične težnje preusmeriti na jugovzhod. Posledica sta bila tudi dualizem (Avstroogrška) naslednjega leta in decembrska ustava, ki je ostala v veljavi do razsula AO.¹

V visoki politiki zadnjih dveh odstavkov so živjenjepisi nastopajočih, ki jih opisujemo, verjetno pomembni ravno toliko, kot v taborskem gibanju v letih 1868-71. Živelii so pa vendarle ...

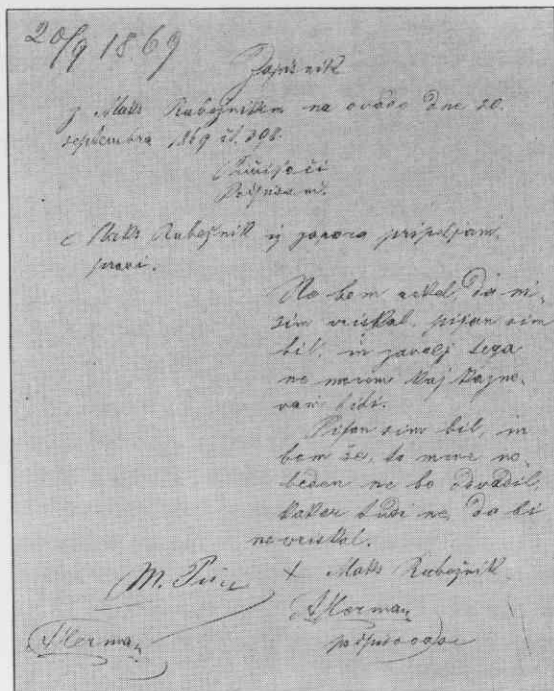
V obravnavanem obdobju je bil prav gotovo eden glavnih akterjev uličnih ponočnih razprav klobučarski pomočnik Maks Rubežnik, ki je bolj kot dela iskal oskrbe po bolnišnicah, katero je njegova domača občina Kranj plačevala z ubožnimi potrdili.² Za delo je Maksu gotovo zmanjkovalo časa: kadar ni bil v bolniški oskrbi, je bil pa v policijski. Septembra leta 1869 je nastal zanimiv zapisnik mestnega policaja Antona Bradaške glede M. Rubežnika in Vencla Jocifa zavolj ponočnega nemira in razgrajanja. Ob pol polnoči je razgrajal pijani Jocif, Bradaška ga je brez uspeha opominjal. Ob pol dveh pa je moral zapreti zaradi vpitja in razgrajanja Rubežnika in narejen je bil naslednji zapisnik:

Maks Rubežnik iz zopora pripeljani, pravi: Ne bom rekel, da nisim vriskal, pijan sim bil, in zavolj tega ne morem kaj kaznovani biti. Pijan sim bil in bom še, to mene nobeden ne bo odvadil, kakor tudi ne, da bi ne vriskal.

X - Maks Rubežnik

Razsodba župana Pirca pa je bila drugačnega mnenja: "Mestno predstojništvo kranjsko, kot tudi policijski urad spoznavata M. Rubežnika za krivega ponočnega nemira in ta je obsojen na 48 ur zopora. V štiriindvajsetih urah se lahko pritoži na okrajno glavarstvo, kjer se mora zadeva rešiti v osemindvajsetih urah. Nagibi: Rubežnik je ponoči vriskal in vpil, bil opominjan, pa ni pomagalo. Njegov odgovor je ošaben - da mu nihče pijanstva in vriskanja ne bo branil. Mestno predstojništvo mora ohraniti ponočni mir spavajočemu ljudstvu in prestopnika kaznovati."

Zapisnik z Venclom Jocifom pa se glasi: "Te noči sem šel iz gostilne nekoliko pijan in se ne spomnim, da bi se zoperstavljal patroli. Če sem to res storil, prosim odpuščanja, saj grem

Klena izjava Maksa Rubežnika

trezen vedno mirno svojo pot. Če sem mogoče res malo vriskal, je to pripisati vinu, ki sem ga popil in ne moji objestnosti. Poleg tega moram še pripomniti, da je bila tako gostilna kot ulica polna ljudi in vsi lahko potrdijo, da nisem nikogar kakorkoli žalil."

V razsodbi je mestno predstojništvo kranjsko, kot tudi policijski urad, po razpravi zaupnih mož spoznalo Rubežnika in Jocifa za kriva. Nočni mir se mora spoštovati in nobena pijanost ne more biti opravičilo. No, Maks se je pritožil zoper razsodbo, okrajni glavar je pritožbo zavrnil in 12. novembra so Rubežnika obvestili (po dobrih sedmih tednih, zadeva bi morala biti rešena v dveh dneh), da ima v 3 dneh izročeno kazen tukaj in tako gotovo nastopit, kakor bi sicer z silo v zapor pripeljani bili.³ Da je Maks vedel, kako zoprna stvar je arest, nam daje slutiti tudi dogodek iz leta 1872, ko je v odsotnosti nočne straže in policaja vlomil vrata v mestno stražarnico. Policaj je kasneje v zapisniku menil, da je šlo za čisto hudobijo, ali pa je Maks še celo hotel osvoboditi zaprte kalivce nočnega miru.⁴

Seveda je Maks še večkrat kalil nočni mir, ležal po bolnišnicah, bil odgnan domov,⁵ tukaj pa pogledjmo še stransko vlogo, ki jo je Maks igral v zapisniku, storjenem 6.7. 1868 v mestni pisarnici z mestnim strežajem Antonom

Bradaško. Bradaška pravi v njem, da je prejšnjo noč okrog pol enajstih prišlo do pretepa. Bradaška je prijel Krajcbergerja in Rubežnika, pri čemer je Krajcberger izjavil, da ga je Gogala nagovarjal, naj udari Rubežnika. Krajcberger je to res storil, potem pa je Gogala udaril po njem. V zapisniku s pričo Fidelom Puharjem le-ta pravi, da ni videl, da bi Gogala kaj šuntal.

Ta večer je Bradaška prijel še Janeza Veberja, ki je tovarišu dejal, potem ko je glasno zavriskal iz kavarne idoč (mislil je, da ga Bradaška ne sliši): *"Muštac naj pa za menoj pride, tak bom tega hudiča tako poscal, da bo sam sebi smrdel."* Pa še eno lansko kazen je imel prestati.

Potem je prišel Krajcbergerjev brat in zmerjal, zakaj niso prijeli tudi Martina Mesnerja, ki da je tudi kriv. Bradaška je šel za Mesnerjem, a mu je ta ušel.

Tej vroči kranjski noči je sledila razsodba županstva kranjskega, da bodo Krajcberger Franc, Gogala Jožef, Rubežnik Maks, Veber Janez, Mesner Martin in Matija N. 36 ur v zaporu, potem bo Matija N. izpuščen, Franc Krajcberger ima še 24 ur prestati, M. Mesner še 36, Veber bi bil sicer izpuščen, a ima še lansko kazen 24 ur prestati, M. Rubežnik gre iz zapora. Če se bodo še pregrešili, bodo dvakrat 48 ur sedeli brez obravnave.

Rubežnik jo je tokrat razmeroma dobro odnesel, Franca Krajcbergerja pa je mestni strežaj Mihael Puhar že čez dober mesec ovadil zavoljo ponočnega nemira. Franc je v zagovoru dejal, da je bil nekoliko pijan in da je mogoče, da je res kaj napačnega govoril. Oblast pa je bila neusmiljena in obtožili so ga kar dveh hudodelstev: *Po zmeni zaupnih mož je županstvo kranjsko, kot tudi policijski urad, spoznalo, da je Krajcberger kriv ponočnega nemira. 6.7. je obljubo storil, po noči mir dajati, sedaj je obsojen k zaporu od 4 dneh.* Poleg tega je bila predložena še ovadba sl.c.k. okrajni sodnji zaradi razžaljenja časti župana in mestnega strežaja Mihaela Puharja.

Franc se ni dal kar tako in se je v treh točkah pritožil na okrajno glavarstvo:

- a) zoper zapisnik razprave
- b) zoper spoznanje
- c) zoper arest še pred zaslišanjem.

Pritožba je bila sestavljena temeljito in natančno, gotovo se je Franc zatekel po pravniško pomoč. Okrajno glavarstvo je sedaj

terjalo poročilo od občinskega urada glede pritožbe F. Krajcbergerja na občinsko sodbo, jo odobrila in Francu naznanila, da mora v štiriindvajsetih urah nastopiti prestajanje kazni pri žandarmeriji.⁶

Arest pa Francu očitno ni mogel do živega, aprila naslednjega leta so ga spet prijeli zaradi ponočnega nemira,⁷ novembra 1871 ga je zdravnik Josef Steinmetz prijavil zaradi kršitve javnega reda,⁸ poleti 1872 je imel probleme na sodišču zaradi žaljenja časti odbornika,⁹ februarja 1874 pa so ga morali s silo prepričati k nastopu osemindeseturne zaporne kazni.¹⁰

Zapisov in imen v zvezi s kaljenjem nočnega miru je veliko; nočno življenje je moralo biti kaj živahno, saj so ti zapisi, ki so nam ostali, le vrh ledene gore, le tisto, kar so policaji uspeli spraviti pred sodišče. Sicer pa so bili že takrat tudi policaji samo ljudje in tako se je med kalivce nočnega miru vpisal tudi mestni policaj Rok Žan, ki je poleti 1856 ob enajstih zvečer močno pijan razgrajal v stražarnici pred mestno hišo.¹¹ Za to je izvedel sam glavar Derbitsch in vrgel županstvu pod nos. Na Žanovo srečo je takrat veljal verjetno drugačen policijski red kot kasneje, leta 1873. Po tem policijskem redu, je za policijske pregrehe obstajal najprej ustni opomin, nato pisni, temu je sledil odtrgljaj od plače in nazadnje odpust. Slednjega pa so dobili po prvem členu tega svojega službenega reda že, če so jih dobili enkrat pijane v službi, oz. trikrat izven službe.¹² Po tem redu bi moral Žan takoj leteti, posebno še, če je za pijanost zvedel sam okrajni glavar. Tako pa so policaja Roka Žana vrgli iz službe zaradi pijanosti šele 1. avgusta 1860.¹³

Nočne razgrajače je lahko občina ohladila in kaznovala v svojih prostorih, težja kategorija pa so bili tatje in vedno sumljivi brezdomci, ki pa so vendarle spadali v rodno občino, da jih je imela na grbi. V naslednjih primerih bomo videli, kako so si župani prizadevali, da bi te nezaželjence držali čim dlje od svoje srenje, najbolje kar v prisilni delavnici, kamor pa jih tudi niso mogli potisniti kar brez vsakega vzroka in postopka: stara, gnila Avstrija (kakor so nas učili), je bila vendarle pravna država.

V prvem primeru julija 1853 piše okrajni glavar županu, da bo tat Janez Perne, ki je bil v ljubljanski prisilni delavnici od 3. oktobra

1849, izpuščen, in kranjski župan Lokar mora skupaj z dekanom urediti, da bo za Janeza primerno poskrbljeno z delom in nadzorom.

Župan odgovarja okrajnemu glavarju, da je bil z naredbo obveščen, da bo Janez Perne kmalu izpuščen. Vendar, vzevši v premislek, da že od rane mladosti živi razuzdano, se izogiba delu, da je bil že večkrat kaznovan zaradi kraje, nadalje, da je dezertiral iz vojske in se medtem preživljal izključno s svojo kradljivo obrtjo, torej, ob vsem tem ni moč gojiti upanja, da bi se ustalil in poprijel dela - prav nasprotno, pričakujejo se lahko same težave. Takoj, ko bi bil na prostosti, bi spet začel krasti, vrhu tega pa bi lahko okrog sebe še tatinsko tolpo zbral. Zato se milostno okrajno glavarstvo odvrča od misli, da bi Janeza Perneta izpustili iz popravnega doma.

Prošnja pa očitno ni bila upoštevana. Okrajni glavar piše županu, da je bil Janez z ozirom na dobro obnašanje v kaznilnici 12. avgusta izpuščen (**als gebessert**), žandarmeriji pa je naročeno, naj nadzoruje, s čim se preživlja.¹⁴

Župan bi torej rad zadržal svojega nezaželjenega občana kar v ljubljanski prisilni delavnici. Frančiško Škofic iz naslednjega primera pa bi rad prej ko mogoče preventivno poslal v Ljubljano. V dopisih na okrajno glavarstvo lahko beremo, da je bila Franca rojena v Kranju kot nezakonska hči neke dekle. Kot otrok je prišla v rejo k nekemu Zaplotniku, kjer je bila do osmega leta starosti. Kasneje je bila za služkinjo, a se kot otrok ni obnesla in so jo odpustili. Nato jo je vzel dekan v župnišče, od koder pa so jo tudi kmalu zapodili zaradi neubogljivosti.¹⁵

Župan Lokar je na okrajno glavarstvo prvič pisal 19. januarja 1853, ko je sporočil, da je Frančiška Škofic samovoljno vzela svojega otroka od postavljene rejnice in ta je sedaj okužen z garjami. Okrajno glavarstvo se prosi, naj ukrepa, da se ta bolezen ne bi širila in bi bil otrok ustrezno preskrbljen.

Čez dva dni je sledilo obširnejše pismo, kjer pravi, da je Frančiška Škofic, rojena v Kranju, brez staršev, že od najzgodnejše mladosti vdana grehu. Ogiba se delu in svojega razuzdanega življenja ne opusti ne zlepa ne zgrda. Večkrat je že bila poslana nazaj v Kranj zaradi svojega spačenega načina življenja in dvakrat že v bolnišnici zaradi sifilisa. Pred nekaj meseci je rodila v porodnišnici v Ljubljani.

Komaj je prišla ven, že se je spet prepustila svojemu razuzdanemu življenju, ni se lotila nobenega dela in je napol naga skakala okrog. Če ji je kak dobrotnik podaril kaj obleke, je to prodala in denar zapravila. Pismo končuje s prošnjo, da bi okrajno glavarstvo to deklino vtaknilo v prisilno delavnico, vendar je okrajni glavar odgovoril, da po statutu v prisilno delavnico pošiljajo samo tipe, ki so nevarni za lastnino in življenje.¹⁶

Čez leto dni pa je pisal okrajni glavar Pauker na mestno predstojništvo, da so znano nečistnico Frančiško Škofic poslali iz Ljubljane, kjer je prestala štiridnevni arest zaradi poneverbe. Sedaj je prilika, da pride kazenskim oblastem v roke, ko ji bo izrečena kazen, bo zrela za prisilno delavnico. Župan naj kar napiše, v soglasju z dekanom, karakteristiko te osebe (karakteristika je bila potrebna za postopek sprejetja v prisilno delavnico).¹⁷ Končne odločbe, ali je občinska zarota uspela ali ne, ni bilo dobiti, Franca pa se je spet pojavila v delovodniku čez sedem let in do januarja 1865 je slediti zahtevke po povračilu bolniških stroškov, katere je Kranj seveda plačeval z ubožnimi potrdili.¹⁸

Če Frančiške niso mogli kar tako spraviti v prisilno delavnico, ker še ni imela na vesti kraje ali podobnega greha zoper lastnino, pa se je Jernej Pakič iz naslednje zgodbe temu "odtegoval" ravno s tem, da je bil kar naprej v policijski preiskavi zaradi tatvin. Tudi njegova mladost se nam je ohranila v prošnji, s katero se aprila 1870 obrača župan Sebastijan Šavnik na deželni odbor v Ljubljani, seveda da bi poslali Jerneja v prisilno delavnico: Jernej je bil rojen 23. avgusta 1849 odvetniškemu pisarju Jakobu Pakiču, ki je umrl 10. junija 1866. Oče je bil stalno pijan in je zanemarjal sinovo vzgojo. Mati Marija ga je opominjala, vendar njena svarila in napotila niso naletela na očetovo podporo. Nazadnje ga je oče občasno jemal s seboj v pisarno, da bi kaj zaslužil in se izučil pisarniškega posla. Po smrti očeta je izgubil še tisto malo opore in reda. Ni se hotel polotiti nobenega dela več in je začel pohajkovati. V odrasli dobi (po štirinajstem letu) se je prijel razvpite hiše Daniela Killerja in se skupaj z njegovimi sinovi Danielom, Edvardom in Jožefom prebijal s krajo iz dneva v dan. V znanstvu z razvpitimi Killerji mu je kraja postala strast in zaradi tatinske spretnosti, v kateri so se izurili, nje-

gove družine niso mogli zasačiti pri dejanju. Nakradene stvari so skrivali pri Killerjih in jih priložnostno prodajali. Od izkupička je tudi Jernej Pakič dobil svoj del.

Zaradi takega načina življenja se je Jernej popolnoma odvadil vsakega dela. Postal je malopriden nagode, ki je prišel zaradi tatvin v sodnijsko preiskavo in je bil kot največja nevarnost za tujo lastnino z ukazom z dne 27. decembra 1867 z drugimi vred postavljen pod policijsko nadzorstvo.

Zoper Jerneja Pakiča je bila 11. maja 1868 kazenska obravnava zaradi nočnega razgrajanja in kaljenja miru. V dopisu z dne 14. julija 1868 je okrajno glavarstvo okrajnemu sodišču obrazložilo napotitev Jerneja v prisilno delavnico, vendar se ta ni mogla izvršiti, ker je bil Jernej v preiskavi zaradi tatvine. Tega zadržka zdaj ni več, ker je Jernej izpuščen iz ječe. Življenjskih navad ni spremenil. Svoji ubogi materi je stalno v breme. Mati, vdova, živi od ubožne podpore 10 krajcarjev dnevno in ne more več delati, ker je kar naprej bolna. Podpira jo še skrbna in marljiva hči Marija. Ker mu mati v svoji revnosti ni mogla dati denarja, se je Jernej lotil ostudnega podviga. Pri materi je vlomil v omare, pokradel zadnje krajcarje, materine in sestrine obleke pa pod ceno prodal in denar zapravil. Nato se je vrnil v hišo in nezaželen na silo iskal zatočišča pri materi in sestri, ju psoval s kurbama, beštijama ipd. Nemalokrat je tudi položil roko na ti dve nemočni ženski, zadnje čase prav pogostoma. Vsled vsega tega je Jernej Pakič zrel za prisilno delavnico, pa tudi javno mnenje bi se tega delomrzneža in nevarnosti za tuje imetje rado znebil. Res ga je treba spraviti v prisilno delavnico, saj je obema ženskama zagrozil, da ju bo ubil, če mu ne bosta dajali denarja in res se je bati, da jima v kakšnem svojih izpadov ne povzroči kakšnega zla. Star je šele 21 let in morda bi se v prisilni delavnici povrnil k poštenim opravilom in zaslužku. Deželni odbor se zato prosi, da bi Jernej Pakič prišel v oskrbo prisilne delavnice. Tako bi na eni strani dobil možnost, da se povrne na poštena pota, na drugi pa bi bili ljudje varni pred njim, je župan modro zaključil svoje pisanje.

Deželni odbor v Ljubljani je odgovoril kranjskemu deželnemu predstojništvu, da on ni pristojen za pošiljanje posameznikov v prisilno delavnico in da naj se mestno

predstojništvo obrne s prošnjo na okrajno glavarstvo in to na deželno vlado. Medtem pa je Jernej ponovno prišel v preiskavo zaradi kraje in zadeva o njegovem prevzemu v prisilno delavnico se je nadaljevala avgusta, ko je nižje sodišče v Kranju želelo od županstva poročilo o premoženju in poštenju Jerneja Pakiča. Z županstva so odpisali, da Jernej nima čisto nobenega premoženja, da noče delati in da se preživlja s krajo. Res bi bilo pravo dobro delo, če bi ga lahko spravili v prisilno delavnico.

Novembra se je okrajni urad odločil poslati Jerneja v prisilno delavnico in glavar Derbitsch je ponovno zahteval mnenje o poštenju, obnašanju, preživljanju in premoženjskem stanju Jerneja Pakiča. Poleg tega naj bi županstvo pisno izjavilo, ali je občina Kranj pristojna za Jerneja Pakiča, ali je mnenja, da se ta pošlje v prisilno delavnico in ali je občina pripravljena plačati stroške oskrbovanja v celoti, deloma ali nič. Okrajni urad se je spet obrnil na občinskega sredi decembra. Tokrat so zahtevali akte o Jernejju Pakiču, poleg tega še izjavo, če je Jernej res služil trinajst mesecev pri pokojnem dr. Pollaku, če je bil večkrat v preiskavi zaradi kraje in tudi kaznovan in slednjič, ali je bil Jernej Pakič kdaj deležen kakršnekoli obče podpore.

Z občine so odgovorili, da je Jernej Pakič prišel iz Ljubljane in da stanuje v Kranju, pri čevljarju Martinu Hudobivniku, kjer je v uku. Ta Martin Hudobivnik je krpač, ki nima dovoljenja za opravljanje obrti in tudi ne plačuje davka, tako da po tukajšnjem mnenju sploh ne more imeti vajenca, še toliko manj, ker je samo krpač in sploh ne dela nove obutve. Martin Hudobivnik je na dvomljivem glasu, predan pijači in ne skrbi za družino. Odgovorili pa so tudi na ostala vprašanja - da je bil Jernej 21. januarja 1869 zaradi kaljenja nočnega miru 24 ur v arestu, 17. marca 1870 pa zaradi izgreda in kaljenja nočnega miru 48 ur v imenovanem prostoru; od jeseni 1865 do 22. junija 1866, ko je dr. Pollak umrl, je bil Jernej pri njem v službi; dobroteljnosti Jernej Pakič do sedaj še ni bil deležen. Na koncu je župan zatrdil, da četudi se mogoče zdi, da se je Jernej malo unesel, ni dvoma, da bo slej ko prej spet začel živeti po starem. Medtem je že spet prišel ponoči v neko gostilno in ker mu niso hoteli dati pijače, je povzročil izgred, da so ga morali na silo vreči ven. Jernej Pakič je

in bo ostal nepoboljšljiv. Če daje videz, da se je kaj popravil, ga samo zato, da bi se izognil prisilni delavnici.¹⁹

Župan Šavnik je torej obupal, da bi se Jernej lahko "povrnil na poštena pota", kot je zapisal aprila, verjetno že tedaj samo zaradi lepšega. Sedaj ga končno hoče imeti v prisilni delavnici, kjer je Pakič verjetno tudi pristal, saj ga je v delovodniku zaslediti šele septembra 1872, spisov o njem pa tudi ni več.

V zvezi z Jernejem Pakičem smo že omenili "razvpito hišo Daniela Killlerja". Daniel Killer in sinovi so bili nekakšni kranjski Daltoni. Vedno so bili v sporu s policijo, če je kje kaj zmanjkalo, so vedno prišli pogledat k njim. Kakšnega spisa o tej veji Killerjev nisem dobil, pač pa se jih da slediti po delovodnikih in omenjeni so v pisnih trgovca Franca Krisperja.

Julija 1863 so Daniela Killerja prijaviли okrajnemu uradu zaradi nastanjenja 4-5 prostitutk, občasnega prenočevanja tujih lumpov in divjega točenja.²⁰ Delovodnika za leto 1864 nisem dobil, februarja 1865 pa je D. Killer iz Savskega predmestja prosil za obrtno dovoljenje točenja piva in žganja v svoji hiši št. 25. Občina naj bi se izjasnila o osebnosti, primernosti prosilca. Občina je odsvetovala podelitev gostinske obrti Danielu. Videti pa je, da je imel Killer nekakšno kantino v kasarni, ker je maja tam dobil odpoved.²¹

Marca 1866 je bil okrajnemu uradu naznanjen njegov sin Edvard Killer zaradi več zagrešenih tatvin. Družina Daniela Killerja je bila zaradi kradljivosti razglašena za lastnini nevarno. Zatem je bil Daniel naznanjen v kaznovanje, ker je javno ozmerjal mestnega strežaja, zaradi neprijavljenega točenja žganja, 17. oktobra pa je moral v štiriindvajsetih urah pod kaznijo 2 gld. spoditi dve pri njem nahajajoči se prostitutki.

Prav zabaven primer pa je bil prijavljen 21. novembra. Rezervist, ki je bil 6. oktobra nastanjen pri D. Killerju, je ob odhodu regimenta pri njem pozabil vojaški plašč. Mestno predstojništvo naj bi poizvedelo o tem. Lahko si kar predstavljamo smehljaje na županstvu, ko so brali, da bi revež rad po mesecu in pol dobil nazaj plašč od Killerjev. Še istega dne so na občini zapisali, da ob natančnem pregledu hiše D. Killerja plašča niso našli, s pripombo, da hiša ni na najboljšem glasu.²² Januarja 1868 je bilo zapisana ovadba zoper sina

Daniela Killerja zovoljo tatvine in bega, julija pa ovadba zoper Killerjeve zovoljo tatvine.

Stari Killer pa je začel pešati - 23. decembra so za njegove stroške v ljubljanski bolnišnici poslali revni list.²³

Za časa župana Pirca so bili delovodniški vpisi slovenski: *prošnja do c.k. okr. poglavarstva za vpeljanje pazbe na sledeče hiše skozi c.k. žandarmerijo in sicer Daniel Killerjeve, Matevža Drinovca pri imenovanim in Jožef Jenko-tove hiše št. 189 v mestu - pazba, kjer so hiše v slabem glasu stoječe.*²⁴

Za leto 1870 sta v delovodniku zapisana samo Edvard in Jožef zaradi ponočnega nemira,²⁵ več pa ima glede Killerjev pripomniti trgovec Franc Krisper v pisnih svojemu zetu Petru Grasselliju. Pismo z datumom 15. novembra 1870: Franca Krisperja so okradli. Petru se pritožuje, da vsi dobro vedo, kdo so bili ravbarji - nihče drug, kot ljuba Killerjeva družina, vendar pa ima zaradi pomanjkanja dokazov pred sodiščem zvezane roke. 7. decembra 1870: iz Dolenčevega skladišča so s sobote na nedeljo ukradli pet bal kofeta. V ponedeljek pa je bila v Podplatarjevi gostilni (Potblaterisches Gasthaus) hišna preiskava. V gostišču so našli pod neko mizo skrite tri bale kofeta, eno balo pa so zasegli nekemu nosaču v mestu. Od Krisperjevega blaga so našli samo približno 3 stote (168 kg) sukna in 20 stotov (1120 kg) madapolama. Čedna Podplatarjeva Fani in njena mati sta bili gnani v arest, preiskava pa je bila tudi pri Killerjih. Na žalost niso nič našli, vseeno pa so zaprli sina Edvarda, najnevarnejšega. 31. decembra 1870: Krisper se tolaži, da so glavni tatovi in Killer v zaporu, pa tudi blagu so že na sledi.²⁶

Ti Killerji, ki so bili tudi v naslednjih letih stalni dopisniki kranjskega delovodnika,²⁷ so bili črne ovce in so delali sramoto imenu Killer, ki je bilo drugače priimek uglednih kranjskih meščanov. V tem času je npr. živel trgovec Viljem Killer, ki je bil tudi občinski odbornik, in ti soimenjaki mu gotovo niso bili v ponos.

Prvi so v naši, pretežno nočni kroniki nastopili - kako naj jim rečemo? Pijanci? Sledili so jim mojstri v umetnosti, nekaj najti, preden človek zgubi, in voljno vzeti, preden človek da, kot bi dejal Valvasor. Tako torej upravičeno pričakujete, da je sedaj na vrsti mesena skušnjava. Fiat!

S prostitucijo, pravzaprav s posledicami -

ukvarjala samo s klasično prostitucijo, ampak je znala poskrbeti tudi še za druge telesne potrebe, seveda mimo davkarije.

Za konec pa še lep primer meščanske morale, ki se nam je ohranil v temeljitem zapisniku.

Spoznanje kranjskega županstva 31. januarja 1868: *Janez Globočnik mora plačati globo 10 gld. v korist revne blagajnice kranjske, ker je imel v svojem stanovanju osem dni dve ženski (Marija Matos, Hedviga Dinter) brez izkazov. Gospod Globočnik nima nobene pravice potujoče prenočevati. Te pravice imajo le oženjeni mestnani in le po naznanilu policijskemu uradu. Gospod Globočnik pa ni mestnan, on ima le pravico tukaj prebivati in se s kupčijo pečati. Zoper spoznanje se lahko pritoži v 24 urah.*

Istega dne je, po naročilu župana Pirca, uradnik August Herman Janezu Globočniku pojasnjeval, da s tem, da ima kupčijo v Kranju, še ni "mestnan" po osmem paragrafu domovinskega zakonika z dne 3.12.1863. Globočnik se je pritožil: "Včeraj sem dobil spoznanje z dne 31.1., da moram plačati 10 gld., ker je domnevna policijska obhodnica pri meni dobila dve tuji ženski, ki sem ju najel za

par dni kot šivilji. Ne počutim se krivega in vlagam pritožbo. Sicer pa sem tudi že napravil pritožbo glede nezakonitega, nepričakovanega, nočnega vpada. Glede spoznanja, da še nisem smatran za občana Kranja, pa to nima vrednosti, ker ga ni podpisal občinski predstojnik."

10. februarja piše župan na okrajni urad obsežno poročilo glede pritožbe Janeza Globočnika: Globočnik sam pravi v zapisniku, da večkrat v letu pokliče dve dekleti, kot "šivilji". Ena od njiju, Hedviga Dinter, je, po njegovi lastni izjavi, njegova ljubica. Druga, Marija Matos, pa je njena prijateljica in jo mora svoji ljubici na ljubo tudi na stanovanje vzeti. 26. januarja, proti večeru, je gospod Matevž (Roš) podal ustno prijavo, da se pri Globočniku vrši pohujšanje, da sta tam dve samski ženski sumljive vrednosti. Izdal sem ustrezne ukaze in poslal obč. uradnika Augusta Hermana z obč. strežajem Antonom Bradaško, da izvršita moje ukrepe, z ukazom, da obe dekleti aretirata, če sta le-ti brez dokumentov. Ob 22.30, in ne ob 23.30, kot pravi Globočnik, sta se odpravila na omenjeno stanovanje, ki je bilo zaklenjeno, zato sta potrkala, v imenu zakona zahtevala vstop in

Glavni trg v Kranju ob koncu 19. stoletja, foto last Gorenjskega muzeja Kranj

ZALOŽIL FLORIAN KRANJ.

Kranj. Krainbura.

čakala. Vtem so se jasno slišale tihe besede ene od stanovalk: "O Jezus zdaj so pa tukaj." Na ponovno trkanje se je oglasil Globočnik, kdo da je zunaj, nakar mu je Herman odvrnil, da naj odpre, pa bo videl. Globočnik je odvrnil, da ne bo odprl, Herman pa je dejal, da bodo poslali po ključavničarja, ki bo odprl vrata. Na te besede je Globočnik vžgal luč, do tedaj je bila v hiši čista tema, in čista laž Globočnikova je, da je igral na citre, ko se vendar ve, da se v temi precej težko na instrument igra, pa tudi če bi igral, bi se moralo kaj slišati, pa se ni. Kdo ve, na kakšne citre je igral. Napol oblečen, z lučjo v roki, je Globočnik odprl in Herman mu je povedal, da je naznanjen, da ima v stanovanju dve dekleti. Ali ima kakšne dokumente? Globočnik je odvrnil, tresoč se po vsem telesu (am ganzen *Leibe zitternd* - namig na citre), da ja, da ima tu dve dekleti, ena je njegova ljubica, druga pa njena prijateljica. Po teh besedah se je v sosednji sobi zaslišal ropot in Bradaška je stopil k vratom, da bi dekletoma preprečil beg. Herman je vprašal Globočnika glede obeh, ta pa je odvrnil, da ne ve, kdo je v sobi. Nadalje ga je vprašal, če sosednja soba pripada njegovemu stanovanju in če ima še kakšen

izhod. Po pritrdilnem odgovoru ga je Herman prosil za oproščenje, da si ogleda izhod, Globočnik je privolil in še sam svetil. Druga vrata v sobi so bila odprta - očitno sta dekleti pobegnili, kam, Globočnik ni vedel povedati. Nato sta šla iz sobe, Bradaška pa je pobegli iskal na hodniku. Naročeno mu je bilo, naj ukaže obhodnici poiskati in aretirati obe dekleti.

Globočnik je tedaj začel obžalovati svoje ravnanje in je skušal Hermana odvrniti od tega, da bi patrolja iskala pri njem dekleti in bi se to razvedelo, češ da ju bo že on ob prvem svitu spravil iz Kranja. Torej ga gre kaznovati tudi zaradi nagovarjanja uradnika, da naj ne opravi svoje naloge. Medtem je prišel nazaj Bradaška z dovoljenjem za popolno preiskavo in ponovno začel iskati ubežnici.

V prvem nadstropju, v stanovanju pritožnika, ni bilo sledu o njima, nakar so prav tako skrbno pregledali drugo nadstropje. Bradaška, ki je sedaj nosil luč, katero mu je Globočnik sam prostovoljno izročil, je opazil, ko je prišel v drugo nadstropje, da je lesena mreža na podstrešne stopnice zlomljena, kar je dalo slutiti, da sta se ubežnici skrili na podstrešju, kar je tudi res bilo. Bradaška ju je

Kokrško predmestje, foto last Gorenjskega muzeja Kranj

Pozdrav iz Kranja

Kokrško predmestje.

Založila R. & E. Rooss, Kranj.

našel skup čepeči v neki niši in ju aretiral v imenu zakona. Ena je bila v sami srajci, druga pa v spodnji kijklji. Če bi bilo vse v redu - zakaj sta se potem skrivali? Ko so prišli nazaj v stanovanje pritožnika, mu je Herman v navzočnosti strežaja in obeh aretiranih dejal: "Vidite, kakšno luč lahko vrže na vas dejstvo, da dve ledig dekleti in samski moški spijo v eni sobi, povrh vsega pa je v sobi samo ena postelja in ena zofa." Nato so gnali obe v tukajšnji arest.

Župan nadalje zagovarja svoje ukrepe in postopanje uradnika Hermana ter pravi, da kot občinski predstojnik ne bo trpel nobenega bordela, kar je Globočnik očitno želel narediti iz svojega stanovanja.

Pritožbo Globočnika pa je okrajni glavar Derbitsch sprejel in zavrnil razsodbo občinskega urada, češ da ta lahko kaznuje prestop zakonov in predpisov samo, če ti vsebujejo tudi sankcije glede prestopa - to pa v tem primeru ni bil izpolnjen pogoj. Občinski predstojnik je prekoračil svoja pooblastila glede zakona (paragraf 28, odstavek 7). Prav tako ne pride v poštev motiv, da je Janez Globočnik imel pri sebi neprijavljeni ženski, ker prijavljanje tujcev ni v pristojnosti občine.³³

Okrajni glavar je torej županovo obsodbo ovrigel in Globočnik je z dekletoma veselo šival naprej, kot je tudi Maks vriskal v noč, policaji pa so zaman kazali na Killerje. In je tako ostalo vse do današnjih dni, samo imena so se spremenila...

OPOMBE:

1. Uvodne besede so povzete po delih Josipa Žontarja, Zgodovina mesta Kranja, Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani, 1939, str. 313 ss. in Josipa Mala, Zgodovina slovenskega naroda, Družba sv. Mohorja v Celju, 1928, str. 884 ss. - 2. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), fond Občina Kranj (KRA-2), arhivska enota 3908 (25., 28.feb., 5., 12.dec. 1863), 3909 (7., 12.jan., 13.maj 1865). - 3. KRA-2, 699 (1869). - 4. KRA-2, 762 (26.2. 1872). - 5. KRA-2, 3913 (2.1. 1870), 3914 (23.3., 1.8., 15., 25.11. 1871), 3917 (5.5., 10.6. 1875). - 6. KRA-2, 680 (1868) - 7. KRA-2, 3912 (18.4. 1869). - 8. KRA-2, 3914 (23.11. 1871). - 9. KRA-2, 3915 (25.6., 4., 16.7. 1872). - 10. KRA-2, 3916 (25.2. 1874). - 11. KRA-2, 503 (21.7. 1856). - 12. KRA-2, 816 (1875). - 13. KRA-2, 556 (23.7.1860). - 14. KRA-2, 417 (1853). - 15. KRA-2, 457 (1854). - 16. KRA-2, 426 (1853). - 17. KRA-2, 457 (1854). - 18. KRA-2, 3906 (30.9., 6.12. 1861), 3908 (10.12. 1863), 3909 (6., 12.1. 1865). - 19. KRA-2, 715 (1870). - 20. KRA-2, 3908 (6.7. 1863). - 21. KRA-2, 2909 (14., 22.2., 31.5. 1865). - 22. KRA-2, 3910 (27.3., 30.5., 2.9., 17.10., 21.11. 1866). - 23. KRA-2, 3911 (15.1., 7.7., 23.12. 1868). - 24. KRA-2, 3912 (11.3. 1869). - 25. KRA-2, 3913 (20.4., 8.6. 1870). - 26. ZAL, Arhivska zapuščina Petra Grassellija: 159. 41-51. - 27. KRA-2, 3914 (31.1., 4.2. 1871), 3915 (12.9. 1872), 3916 (14.5., 5.8., 13.9. 1874), 3917 (16.3. 1875),... - 28. KRA-2, 3909 (2.8. 1865). - 29. KRA-2, 653 (12.3., 3.4. 1866). - 30. KRA-2, 3910 (18.11. 1866). - 31. KRA-2, 653 (11., 26.12. 1866). - 32. KRA-2, 735 (1871). - 33. KRA-2, 678 (1868).

